

Uppt. av *Gustav Burling.*

Anmärkingar:

efter *Ankefru Estrid Jönsson*

82 år gammal

i *Västra Kärstorp*

Jordholmen

Oxie härad

Julfirandet i Västra Kärstorp

för femtio år sedan.

Under veckorna närmast före jul rådde förr i tiden en väldig brädka, liksom det ännu gör ehuru i mindre grad. Innan det egentliga julstöket började, skulle vävningen vara avslutad, så att vävstolen kunde komma ur rummet. Sedan började det egentliga julstöket, som skulle vara avslutat före "lillejulattan" och merendels utfördes i följande ordning: ljusstämning, tvätt, brygd, bak, slakt och rengöring.

Ljusstämningen tillgick på följande sätt. Av ljusgarn, d. v. s. mycket mjukt bomullsgarn snoddes eller flätades veckor till en längd av ungefär 35 cm, över vilka man höllde smält talg. När veckorna svalnat, strök man dem med

12 sid.

händerna för att få dem raka. Dessa veckor upphängdes till ett antal av 8-10 st. i stålträdskrukar på runda träbrickor, som voro ungefär 13 cm. i diameter. Träbrickorna åter voro medelst krukar på lika stort inbördes avstånd till ett antal av 12 st. fästade på ett vågrätt hängande hjul av ungefär 130 cm. diameter. Hjulet hängde i en hästäng, som var fastgjord i en bjälke uppe i taket, och genom en (lekandenartad) inrättning nere vid hjulet ägde detta förmåga att rotera. Därpå avtogs en bricka, och de i brickan hängande veckorna neddroppades hastigt i ett kärl, 50 cm. högt och 30 cm. i diameter, som var fullt av underst kokhett vatten och däröver till en tjocklek av 8 cm. smält talg. Sedan upphängdes brickan ånyo, och hjulet sattes i rörelse så mycket, som erfordrades, för att nästa bricka skulle intaga den föras plats, varpå samma procedur upprepades. När man droppat den tolvte brickan, var den man börjat på, sval, så att man kunde fortsätta runt, tills ljusen fått den önskade tjockleken. Oftast behöfve de droppas 18-20 ggr. vardera för att bliva vanliga talgljus. Man brukade även tillverka s. k. prätor, som voro tunnare och av en sämre kvalité. För att bli sådana behöfve veckarna blott droppas 3-4 ggr.

Twättningen utfördes utan några som helst maskiner och redskap, och man stäljde alltid tvätten ute i gravar och läckar, varvid användes "klappträn" och "bankebord."

Till brygden användes ett träkar av ett vanligt stort tvätters storlek, som ställdes på en så hög gall, att man kunde sätta ett mindre kar under. I botten av kärlet fanns nära kanten ett runt hål var i man stuckit en lång tappstav. På denna tappstav präddes man nere vid hålet tre omkring staven sammanvridna viskor av lång sägpalme, vars andra del var utbredd över hela botten av kärlet. Övanpå palmen lades malt, varöver man slog kokkett vatten. Därefter fick det hela "stå och dra" i en timme eller något längre eller kortare, beroende på hur starkt man ville ha ölet. Sedan lyftes liket i tappstaven, så att det nu färdiga ölet kunde droppa ned i det därunder stående mindre karet, varvid palmen tjänstgjorde som sil d. v. s. förhindrade malket att gå samma väg som ölet. Detta karet tömdes så ofta, det behövdes, i ett större kar, varefter jäst tillsattes, och det hela fick stå och jäsa i ett dygn. Därunder lades ett lock över karet för att förhindra

— 4 —

avsvälning. Därpå var ölet färdigt till användning. Sedan sålunda den mesta kraften tagits ur maltet till öl, fick man svagdricka genom att upprepa gånge bygga av det redan använda maltet. Därefter tappade man ölet och drickat på fjärdingar, varur man vid förbrukningen tappade på en träkanna eller ett porblinseus, vanligen rymmande ungefär tre liter, vilka användes som gemensamt dricksglas av alla gårdens invånare.

Bakningen utfördes i fyra omgångar, och för varje gång bakades endast en sorts bröd. På så sätt fick man grovt, halv fint och fint bröd samt kavring, som bestod av torkat fint bröd. Av kaffebröd bakades endast tre sorter: formkakor, gorån och klenäcker. Präst, klackare, ringare, skolmästare och barnmorska plägade till jul och påsk få vardera en stor kaka fint bröd.

Slakten tillgick på samma sätt som nu för tiden. Även vid denna fingo präst, klackare m. fl. sin andel, nämligen ett stycke mellanfläsk, vars storlek bestämdes av givarens sinnelag och förmögenhet.

Skand. Lit.
Königsberg

-5- Nydas Gustav Burling
3923. Kon. Estaf. Jönst. 22. 5

Vid rengöringen ströddes efter skurningen vit
strandsand och hackat emis på golvet.

Julhelgen ansågs börja julaftonen vid skymningens inbrott. Då församlades husets folk högtidsklädda i "falkastuan," där julbordet stod dukat, bestående av luttfisk och risgröt eller i brist på risgrön korngrönsgröt. Julgranen kom inke i allmänt bruk i bondgårdarna förrän på 1870-talet. Efter en kort bordstän, som "utsköten" läste högt, gick man till bords. Efter måltidens slut läste samme person en bordstän igen, vilket skedde vid alla måltiderna under helgen. Därefter utdelades de s. k. julhögsarna åt tjänarna, varvid var och en fick en kavring, ett stycke stek, ett stycke sylta, 10 à 12 "stenkakor" d. v. s. plättar, en formkaka och en göränskaka. Men hund och katt fingo fisk och gröt efter måltidens slut. Sedan läste husfadern i bibeln, varefter var och en läste ett stycke i den ordning, de sutto. Därefter sjöngos psalmer och andliga sånger gemensamt. Den återstående delen av aftonen roade sig de unga med allehanda lekar och nyptägs.

Några av de vanligaste lekarna voro följande: "Iko Blacken," "läsa för prästen," "kicka stjärnor,"

"Markus och Lukas," "ta upp fyrkar," "gifva bort dottern,"
"gräja ryd å skomagaren," "se den döde."

"Lko blacken" tillgick på följande sätt.

Ett runt tjockt tjugskapt lades på ett par stolar,
som stodo på ungefär 2,5 m avstånd från varand
ra. Mitt på denna stång skulle en person taga
plats med korslagda ben utan att vidröra gol-
vet. I båda händerna skulle han hålla en 1,5
m. lång käpp och tjugo gånger föra käppen
fram och tillbaka från den ena stolsbyggen till
den andra samt härpå knuffa ner två på
stolsitsarna stående trätallrikar.

Den person, som skulle "läsa för prästen
borde inte känna till leken. Han fick komma
in från ett annat rum och ställa sig på en
matta framför ett förhänge och läsa högt ur
en bok. Bakom förhänget låg en person, som ryck-
te i mattan, så snart läsningen börjat, med den
påföljd, att den läsande föll.

För att "kicka stjärnor" behöfde man ett
sält, vilket hölls över huvudet på driftkucken.
Denne skulle kika rätt upp genom sället. Bakom

honom stod en person med en spann vatten, som han slog över sället.

"Markus och Lukas" skulle lekas av två personer, av vilka den ene kände till leken. Båda fingo ögonen förbundna, men då leken började, tog den invigde bort bindeln. De fingo var sin handduk, med vilken de skulle försöka slå till varandra. Detta lyckades naturligtvis sällan för den, som hade ögonen förbundna, men däremot ständigt för den andre.

"Ta upp fyrkar" tillgick på följande sätt. Man lade ett mynt i en luden mössa med den ludna sidan inåtvänd och anmodade en oinvigd att med förbundna ögon med munnen taga upp myntet. Sedan personen i fråga fått bindeln för ögonen, höll man fram en hatt med bakdelen uppåt. Det var ju allt annat än angenämt för fyrknyttaren, sedan han hunnit göra sig hemmastadd, men på den tiden kunde man ej finna något opassande däri.

Da man lekte "gifva bort dottern,"

sattes två stolar på litet avstånd från varandra. Mellan dem ställdes en tredje stol med sitsen åt motsatt håll, men med ryggstödet i jämbredd med de andra stolryggarna. Sedan breddes en filt över de båda åt samma håll vända stolarna. De som skulle föreställa moder och dotter satte sig på dessa, och nu fick friaren komma in och blev bjuden att taga plats mellan dem. Just då han satte sig, reste sig moder och dotter, och friaren åkte i golvet.

Den, som skulle "präja ryd å skomargaren," fick taga plats på en butelj, som låg på golvet. Han skulle hålla benen korslagda, rakt utsträckta och fick endast vidröra golvet med ena hälen. I denna ställning skulle han tråda tråd på en nål, vilket inte var någon lätt sak.

Att "se den döde" tillgick på följande sätt. Den, som skulle föreställa död, lade sig på en soffa, och den, som ville se den döde, fick komma fram till soffan. Då sprutade den döde på honom en munfull vatten.

En annan lek, vars namn min sagesman glömt, lektes på följande sätt. Ett äpple och ett brinnande ljus bundes tillhopa i ett i taket hängande snöre. Därpå satte en person snöret i rörelse med munnen i avsikt att därvid bränna en annan, som åter skulle försöka bita i äpplet. Härvid fick ej andra verktyg än munnen användas.

Tidigt på juldagsmorgonen brukade drängarna ibland gå och gödsla för varandra, d. v. s. forslade gödsel från stallarna och lade utanför drängkammardörren, ibland så mycket, att denna ej gick att öppna. Tjänarna fingo kaffe ungefär kl. halv sju på morgonen, varefter de skötte om med djuren som vanligt. Därpå fingo de pukost, som alla helgdagarna utom annandag jul bestod av sylta och rödbetor med senap, smör och fint bröd, mjölk samt varmt öl och gröt. Annandagen vankades dessutom stekt blodkorv till pukost. Sedan brukade drängarna förklädda gå omkring i stugorna och avlämna

en fågel med ett brev bundet om halsen, varast stod en uppmaning att lämna fågeln tillbaka. Därpå skyndade man sig bort för att ej bliva igenkänd. Detta kallades att "gå me fulen." Ibland brukade man i stället gå omkring med en gristot och kasta in den genom dörren med orden: "Här ä en grisa-pod. När I får eded suled å den, så kom o lämna bened igen." På helgdagarna brukade karlar klädda som kvinnor och kvinnorna klädda som karlar med svartade ansikten gå omkring som jul-äspröken. Därvid trakterades de med brännvin och man försökte känna igen dem. Därför gällde det att inte stanna för länge på vart ställe.

Annandag jul fördrevs tiden på ungefär samma sätt som juldagen, men tredjedag jul var det rena rama vardagslivet igen. Det heter: "Treddeda jul

gimmer mor sitt sul.

Da ska pågarna ud o måga
o inte stå här inge o kåga."

Nyårs- och trettondedagen förflöto på ungefär samma sätt som juldagen. Trettondedagen brukade tre eller fyra drängar gå omkring med en på en kapp upphängd stjarna. Denna bestod av en rund träskiva, ungefär 4-dm. i diameter, på vilken bleck- och kembitar och andra glänsande föremål voro fastade så, att de bildade en stjarna. Under sin vandring gingo drängarna in i bondstugorna och sjöngo om Betlehemsstjärnan. Här vid fingo de alltid några små gåvor, bestående av matravar och ibland ett litet mynt.

Helgen ansågs sluta den trettonde januari: "Knut kör julen ut." Under helgen fick ingen tiggare gå ohulpen från någons dörr. Gåvorna bestodo av ett stycke bröd och ett stycke fläsk.

Om mycken rimprost föll under vintern blev det ett gott år komnär härav följande ordspråk: "Om det rimmar, som när man sadlar en häst, blir det allra bäst."

Första gången, man såg nyårs-

nyet, skulle man stå upp en psalmbok. Fick man då upp en begravningspsalm, var det ett varsel om att man skulle dö under det kommande året, fick man upp en bröllopspsalm blev man gift innan årets slut o. s. v. Man skulle ge akt på väderleken under de tolv första dagarna av julhelgen, ty sådant som väderet var då, skulle det bliva under årets 12 månader.

Husmodern brukade gömma litet av julölet till vårarbetet. Då skulle drängarna ha var sin klunk för att bliva starka.